

دکتر علی مدنی

استاد آمار دانشگاه تهران

مراحل توسعه علم آمار در ایران

پیشگفتار

موضوع این مقاله را نویسنده بصورت خیلی فشرده به سومین کنفرانس آمار ایران که در تاریخ ۱۱ تا ۱۳ تیرماه سال ۱۳۷۵ در تهران تشکیل شده بوده ارائه کرده است (آن مقاله بعلت بیماری نویسنده که در آن تاریخ در ایران نبود توسط یکی از شرکت‌کنندگان در سمینار با کمی تغییر در بعضی از مطالب در آنجا خوانده شد).

نویسنده کوشیده است تا مطالب این مقاله (بیشتر از نظر سیر تاریخی و شخصیتها و یا سازمانهایی که نقش داشته‌اند) هرچه گسترده‌تر بیان شود و چیزی از قلم نیفتد، بطوریکه خواننده با سیر تکامل آمار به مثابه علم و با روشهای آن به مثابه روش علمی هرچه ممکن است بهتر آشنا شود و واقعیتها را دریابد. هیچیک از مطالب مقاله نامستند نیست؛ بعضی از مدارک و اسناد در نزد خود نویسنده و برخی دیگر در سازمانهایی که نام برده شده است وجود دارد. فقط ممکن است که نویسنده بعلت شتابی که در تهیه مقاله داشته است بعضی از تاریخها را با یک یا دو سال اختلاف نقل کرده باشد.

در این مقاله، بر خلاف مقاله قبلی^(۱)، که نویسنده تحت عنوان «آمار چیست؟» به اختصار راجع به تاریخچه پیدایش آمار، با نقش مکتبهای مختلف و تحلیل دید آنها نسبت به آمار و شکل گرفتن آمار به صورت یک علم مستقل بحث کرده بود، عمدتاً جنبه کرونولوژیک این سیر تاریخی، نه جنبه‌های تحلیلی مطالب، مورد تأکید قرار گرفته است.

هدف ویژه نویسنده در این مقاله آن است که بعضی از نویسندگانی را که در نوشته‌های خود راجع به پایه‌گذاری و فعالیتهای آماری بدون هیچ مدرک و سندی از افراد و سازمانهای نام‌می‌برند که کوچکترین نقشی در پایه‌گذاری، آموزش یا کاربرد و توسعه آمار نداشته‌اند از واقعیت‌ها آگاه گردانند.

مقدمه

در تمامی نوشته‌ها (خواه بصورت کتاب یا مقالات) که تا بحال بدست آمده، بجز جمع‌آوری اطلاعات عددی (داده‌های آماری) راجع به صفات کیفی، کشاورزی، جمعیت و وضع اقتصادی و اجتماعی در ایران متعلق به زمانهای مختلف، هیچ چیزی راجع به چگونگی پردازش و تحصیل علمی این داده‌ها بدست نیامده است.

مدارک بدست آمده^(۲) نشان میدهد که اولین بار در رساله عبدالغفار نجم‌الدوله، آنها بدون ترجمه واژه «Statistique» یا نام استاتستیک بعنوان یک علم بحث شده است. هدف

۱- مجله «روند»، نشریه علمی و تخصصی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، سال اول، شماره اول، تابستان ۱۳۶۹، صفحات ۵۸-۸۵

۲- «تشخیص نفوس دارالخلافه» تألیف عبدالغفار نجم‌الدوله، با تحقیق در احوال مؤلف توسط دکتر ناصر پاکدامن (مستخرج از جلد ۲۰ مجله فرهنگ ایران زمین، تهران ۱۳۵۳).

محقق آشنا کردن ایرانیان با علم استاتستیک و حساب احتمال بعنوان علوم مفید بوده است. ولی بعد از این مرحله آشنایی، توسعه فعالیت آماری ایرانیان را در سه بُعد مختلف میتوان مطرح نمود:

- بنیان‌گذاری آموزش آمار بعنوان یک علم
- کاربرد عملی روشهای تحقیق آماری
- تشکیل اولین انجمن آمار ایران و نقش آن در توسعه آمار بعنوان یک علم

بنیان‌گذاری آموزش آمار بعنوان یک علم

تدریس آمار بعنوان علم، اولین بار در سال ۱۳۱۷ توسط دکتر علی افضلی‌پور (استاد دانشگاه تهران) بصورت «آمار مقدماتی» در تعدادی از رشته‌ها در دانشگاه تهران، آغاز گردید.

اولین کتاب نیز، راجع به «روشهای آماری» در ایران در سال ۱۳۱۹ توسط ایشان نوشته شده است.

در سال ۱۳۲۱، تدریس درسی بنام «نظریه احتمال و آمار ریاضی» توسط دکتر علی افضلی‌پور در رشته ریاضی دانشکده علوم دانشگاه تهران آغاز گردید.

البته پس از قدم اساسی که توسط ایشان در وارد کردن علم آمار در دانشگاه تهران، برداشته شد، در دانشکده‌های دیگر نیز (مثلاً در دانشکده صنعتی، در رشته مهندسی شیمی به عنوان جزئی از درس فیزیک، مقدمه نظریه احتمال تدریس می‌شد) انجام گرفت، ولی

متأسفانه بعنوان درس مستقل و در سطحی نبود که از آنها نام ببریم^(۱).

در سالهای ۱۳۲۶ و ۱۳۲۷ تدریس درس «نظریه احتمال و آمار ریاضی» برای دوره‌های مهندسی کشاورزی در دانشکده کشاورزی دانشگاه تهران توسط دکتر محمد حسن مهدوی اردبیلی آغاز گردید و در سال‌های ۱۳۳۱ و ۱۳۳۲ دو جلد کتاب درسی که اول بصورت جزوه بوده است، تألیف گردید (البته در سطح ریاضی دانشکده کشاورزی آن زمان). در سال ۱۳۲۸، اولین کلاس آمار و احتمالات که برای تعلیم کارمندان اداره کل آمار و بررسیهای سازمان برنامه و کارمندان دعوت شده از وزارتخانه‌های دیگر تشکیل گردید که دروس اصلی آن کلاس، «آمار نظری» توسط دکتر علی افضلی پور، «نظریه احتمال» و «آنالیز ریاضی» توسط علی مدنی، «روشهای آماری» توسط مهندس عباسقلی خواجه نوری (که بعدها دکتر شدند)، و دروس دیگر مربوط به آمار کشاورزی و اندازه‌گیریهای کشاورزی توسط اساتید دیگر که جا دارد از همکاری مرحوم استاد مهندس کریم ساعتی که روشهای آماری مربوط به کشاورزی و جنگلبانی توسط ایشان تدریس میشد، نام برده شود.

در سال ۱۳۳۰ بمنظور آشنا کردن کارمندان اداره کل بهداشت (که آن موقع یک اداره مستقل با همکاری اصل ۴ آمریکا بوده است) کلاسهای آمار برای یک دوره ۳ ماهه تشکیل گردید که توسط مرحوم مهندس ساعی (بنیانگذار آمار جنگلبانی و احیای پارک بنام خود ایشان «پارک ساعی») و علی مدنی تدریس می‌شد.

در سال ۱۳۳۱ پس از تشکیل سازمان آمار عمومی (همکاری با اصل ۴ آمریکا) تحت

۱ - البته بر طبق اظهار بعضی نویسندگان آمار در دانشکده حقوق و یا دانشکده‌های دیگر در سالهای ۱۳۶۸ به بعد تدریس میشده، در واقع علم آمار نبوده بلکه فقط به شمارش اقلام و آمارهای مواد استخراج شده و صادرات و واردات منحصر میشده است. بهمین جهت از ذکر آنها خودداری میشود.

نظر اداره آمارشناسی آن سازمان از سال ۱۳۳۲ برای تعلیم کادر آماری آن سازمان دوره‌هایی در دو سطح آمارشناسی و آمارگیری تشکیل گردید که در دوره آمارشناسی دکتر خمیری استاد دانشکده علوم دانشگاه تهران (مشاور اداره آمارشناسی) درس «آمار و ریاضی» و علی مدنی (مشاور اداره آمارشناسی) درس «نظریه احتمال» را و در دوره آمارگیری، مرحوم مهندس محمود سلامت (کارشناس کشاورزی اداره آمارشناسی) «روشهای آماری» را تدریس می‌کردند.

در همین سالها تحت نظر اداره آمارشناسی سازمان آمار عمومی بمنظور بالا بردن سطح اطلاعات آماری کارمندان سازمانهای دولتی و علاقمندان به آمار، سمینارهایی تشکیل می‌شد (برای جلب نظر علاقمندان به آمار در روزنامه‌های کثیرالانتشار این سمینارها اعلام می‌گردید).

در حدود سالهای ۱۳۳۵ چند درس آمار به دروس بهداشت دانشکده طب دانشگاه تهران توسط آقای دکتر مفیدی (استاد دانشگاه) اضافه و تدریس گردید. بعداً دروس بهداشت توسعه یافته شامل آمار زیستی - بهداشتی بعنوان دروس توسط استادان کرسی و استادان مدعو (دکتر نهایتیان، دکتر کاظم محمد و ...) عرضه میشد. از سال ۱۳۴۵ با تشکیل دانشکده بهداشت و تشکیل گروه آمار زیستی - بهداشتی در آن دانشکده، علاوه بر تربیت آمارشناسان در آن رشته، تدریس آمار در دانشکده‌های پزشکی - دندانپزشکی به آن گروه محول گردید که تابحال نیز توسط دکتر کاظم محمد (که رئیس گروه آمار زیستی و بهداشتی آن دانشکده می‌باشد) تدریس می‌شود.

در سال تحصیلی ۳۸-۱۳۳۷ در مؤسسه تحقیقات علوم اجتماعی، تحت گروه جامعه‌شناسی دانشکده ادبیات دانشگاه تهران، دوره فوق لیسانس جامعه‌شناسی تشکیل

یافت که دروس آمار، دروس اصلی برنامه آن دوره را تشکیل می‌داد. (آمار مقدماتی، آمار پیشرفته و روشهای نمونه‌گیری جزو درس «روشهای تحقیق» در طول یک سال تحصیلی تدریس می‌شد).

در سال ۱۳۳۷ در دانشکده علوم دانشگاه تهران زیر نظر دکتر علی افضلی پور مؤسسه آمار تشکیل یافت که فارغ‌التحصیلان آنرا، فوق لیسانس آمار و فوق دیپلم آمار تشکیل می‌دادند.

در سال تحصیلی ۳۸-۱۳۳۷ در پلی تکنیک تهران اولین بار در ایران در رشته‌های مهندسی، آمار ریاضی و کاربرد آن در طرح آزمایشها و «کنترل آماری کیفیت» بعنوان یک درس مستقل، ابتدا در رشته مهندسی شیمی و بعد از آن در مهندسی نساجی «کنترل کیفیت آماری» و سپس در رشته مهندسی برق و میکاتیک «نظریه احتمال و روشهای آماری» توسط علی مدنی بعنوان یک درس مستقل آغاز گردید و سالها تقریباً تا اوایل انقلاب اسلامی ادامه داشته‌است.

از سال تحصیلی ۵۳ - ۱۳۵۲ در ۸ نیم سال «نظریه احتمال و آمار ریاضی» بعنوان درس اختیاری توسط علی مدنی در دانشکده فنی دانشگاه تهران تدریس می‌شد.

از آغاز تأسیس دانشگاه ملی ایران (دانشگاه شهید بهشتی فعلی) در دانشکده علوم اقتصادی و سیاسی، در رشته اقتصاد برای دوره لیسانس تدریس روشهای آمار مقدماتی و آمار اقتصادی توسط دکتر قزل باش (استاد اقتصادسنجی) آغاز گردید که پس از سال تحصیلی ۱۳۴۳ علاوه بر روشهای آمار مقدماتی و آمار اقتصادی، درسی بنام آمار ریاضی و کاربرد آن در رشته‌های علوم اقتصادی توسط علی مدنی شروع شد و از سالهای ۱۳۵۲ تا ۱۳۵۶ دروس آمار بصورت دروس جداگانه، بنام «آمار توصیفی»، «نظریه احتمال»،

«آمار ریاضی» و «آمار عالی» (کاربرد آنالیز واریانس، آنالیز همبستگی و رگرسیون و بعضی مطالب از آمار چند متغیره) تدریس می‌شد.

از سال تحصیلی ۱۳۴۶ پس از منجزا شدن دانشکده اقتصاد^(۱) دانشگاه تهران از دانشکده حقوق دانشگاه تهران، دروس آمار بصورت جداگانه «آمار توصیفی»، «نظریه احتمال»، «آمار ریاضی»، «روشهای کاربرد آمار در اقتصاد»، «آمار عالی و روشهای نمونه‌گیری» توسط علی مدنی آغاز گردید که تا اوایل انقلاب اسلامی ادامه داشته است.

از سال ۱۳۴۶ تشکیل انستیتو تغذیه، «آمار توصیفی» و «تحلیل آماری» و مقدمه «طرح آزمایشها» بعنوان درس اجباری توسط علی مدنی تدریس می‌شد.

از سال ۱۳۴۵ در مؤسسه عالی حسابداری آمار بعنوان یک درس مستقل در دو ترم در دوره لیسانس تدریس و تا انحلال آن مؤسسه که بیش از ۱۵ سال فعالیت آن طول کشید ادامه داشته‌است.

از سال ۱۳۵۱ با تشکیل مدرسه عالی بیمه، تدریس «نظریه احتمال» و «آمار ریاضی» و کاربرد آنها در بیمه بعنوان درس اساسی اجباری تا بسته‌شدن دانشگاهها و انحلال این مدرسه در سطح بالایی ریاضی تدریس می‌شد.

۱- البته باید گفت که قبل از استقلال دانشکده اقتصاد، در رشته اقتصاد (در دانشکده حقوق) درسی بنام آمار تدریس می‌شد ولی در این درس، مطالب حتی از مقدمه آمار توصیفی (مشخصه‌های مرکزی و پراکندگی) بالاتر نبوده است. باید متذکر شویم که در دوره دکترای اقتصاد (در همان سالها در همین دانشکده)، در درس آمار فقط راجع به جمع آوری اقلام آمار بازرگانی و استخراج معادن بحث می‌شد (برای تایید این مطالب کافی است به رساله‌های دکترای آمار که در همان دانشکده نوشته شده است، مراجعه شود). در اینجا باید بگوئیم که در بعضی مؤسسات مانند دوره دکترای اقتصاد در دانشکده حقوق آن زمان، آمار بعنوان درس تدریس می‌شد ولی سطح آن، بجز بحث راجع به آمارهای بازرگانی و استخراج معادن و شبیه آن آمارها، چیز دیگری نبوده‌است.

از سال ۱۳۵۱ در مؤسسه استاندارد ایران اولین بار برای تعلیم کارشناسان معاونت پژوهشی آن مؤسسه، دوره روشهای آمار و «کنترل کیفیت آماری» تشکیل یافته که تدریس آن دروس توسط علی مدنی انجام می‌گرفت و تا بسته شدن دانشگاهها (انقلاب فرهنگی جمهوری اسلامی) این دوره تعلیماتی ادامه داشته‌است و بر اساس جزوه‌های درس آمار ریاضی در دانشگاه پلی تکنیک تهران در سال ۱۳۵۲ اولین کتاب کنترل آماری کیفیت را برای این دوره‌ها به تألیف علی مدنی چاپ کردند.

یادآوری می‌شود که سایر مؤسسات عالی آماری (مانند مدرسه عالی آمار، دانشکده‌های آمار و یا رشته‌های آمار دانشکده‌ها) که اسم از آنها برده نشده به این علت بوده است که فعالیت آنها نقطه شروع نبوده بلکه ادامه فعالیت‌های فوق‌الذکر بوده است.

کاربرد عملی روشهای تحقیق آماری

در اینجا از بحث راجع به چگونگی بوجود آمدن نظام آماری یا سازمانهای آماری وزارتخانه‌ها یا دیگر مؤسسات که دارای اداره آمار بودند و یا هستند خودداری می‌گردد. راجع به مطالب فوق در کتابها (حتی کتابهای درسی) و مقالات گزارشاتی داده شده‌است. وجود چنین نظام یا سازمانهایی دلیل بر کاربرد اصولی علمی روشهای تحقیق آماری نمی‌باشد. کافی است عین گفته‌های دکتر علی‌افضلی‌پور (که خود عضو شورای عالی آمار و سرشماری بوده است) نقل شود:

«بندده سالها بعنوان نماینده دانشگاه تهران در شورای عالی آمار و سرشماری شرکت داشته‌ام. البته در آن زمانها شورایعالی آمار و سرشماری ظاهری بیش نبود و هرچندگاه با

کسانی که به نمایندگی از طرف وزارتخانه‌ها در این شورا می‌آمدند که متأسفانه کم‌اطلاع‌ترین و بی‌کارترین افراد وزارتخانه‌ها نیز بودند، دور هم جمع می‌شدیم و چائی صرف میشد و بعد دیگر هیچ^(۱)»

ادارات آماری در آن زمان جنبه تشریفاتی و صرفاً برای جمع‌آوری بعضی اطلاعات آماری (آن‌هم اگر با اصول صحیح مشاهده آماری صورت گرفته باشد) نه برای ایران بلکه برای سازمانهای خارجی. در اینجا نیز بی‌مناسبت نخواهد بود که به گفتگوی آقای دکتر علی‌افضلی پور در مجله آمار اقتصادی^(۲) اشاره شود:

در برابر سؤال مجله: «استاد آیا در آن زمان سازمانی بنام سازمان آماری وجود داشته است یا خیر؟»

جواب: «بله اداره‌ای بنام اداره آمار بود که رئیس آن نیز کوچکترین اطلاعی از آمار نداشت و آمارهای جمع‌آوری شده در این اداره نیز تماماً در اختیار انگلیسیها قرار می‌گرفت.»

نگارنده می‌خواهد فقط راجع به چگونگی وضع روشهای علم آمار و آمار ریاضی در تحلیل نتایج مشاهدات آماری (در تحلیل اطلاعات جمع‌آوری شده) و توسعه آن در ایران بحث کند.

اگر از کار مقدماتی مشاورین آلمانی در بانک ملی، در سال ۱۳۱۳ راجع به محاسبات بعضی شاخصهای «آمار اقتصادی» صرف‌نظر کنیم، میتوان گفت، اولین بار روشهای آمار و

۱- مراجعه شود به مقاله «گفتگوی کوتاهی با استاد علی‌افضلی پور در مجله «آمار اقتصادی» تشریح علمی - تخصصی اداره آمار اقتصادی، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران شماره ۱ سه ماهه اول سال ۱۳۶۸.

۲- مراجعه شود به یاورقی شماره ۱

آمار ریاضی از سال ۱۳۲۳ توسط کارشناسان شوروی در تحلیل نتایج آزمایشهای بیولوژیکی و شیمی که در آزمایشگاه و کنترل کیفیت شیمی و بیولوژی کارخانه کنسرو شهرشاهی (قائم شهر امروز) بر روی مواد اولیه و کنسروهای تولید شده در آن کارخانه که برای ارتش شوروی فرستاده میشد، آغاز گردید.

نگارنده این مقاله که از سال ۱۳۲۵ تا ۱۳۲۷ بعنوان کارشناس کنترل کیفیت با آن کارخانه همکاری داشته، در کاربرد روشهای آمار و آمار ریاضی برای تحلیل نتایج آزمایشها بر روی مواد اولیه وارد شده به کارخانه و محصول تولید شده (نظیر تخمین زدن مقادیر بعضی از عناصر شیمیایی توسط نمونه انتخاب شده، آزمون فرضیه‌ها برای مقایسه پارامترها، آنالیز واریانس و بعضی روشهای بازرسی آماری) فعالیت داشته است.

از طرفی، در سال ۱۳۲۷ تحت نظر آقای مهندس عباسعلی خواجه نوری، رئیس اداره آمار نفوس و کشاورزی در «قسمت»^(۱) آمار و بررسیها، سازمان برنامه که رئیس آن آقای دکتر خسرو شباهنگ بوده (شخصی که کوشش می‌کرد در تحقیقات علمی در ادارات مختلف آن دستگاه از روشهای علم آمار و آمار ریاضی استفاده شود)، آمارگیری نمونه‌ای آزمایشی در ورامین (درزمینه کشاورزی و نفوس) انجام گرفت. براساس آن آزمایش، در سال ۱۳۲۸ آمارگیری نمونه‌ای توسط قسمت آمار و بررسیهای سازمان برنامه در دهات شهرستان تهران و دماوند انجام گرفت که نگارنده مقاله در تحلیل نتایج آماری آن شرکت داشته است.^(۲)

در واقع شروع کارهای فوق را اولین نقطه عطف در توسعه روشهای علم آمار و آمار

۱- «قسمت» در سازمان برنامه در حکم اداره کل بوده است که از چند اداره و دایره تشکیل می‌شد

۲- مراجعه شود به گزارش مهندس عباسعلی خواجه نوری در اولین تشریح قسمت آمار و بررسیهای سازمان برنامه «آمارگیری نمونه‌ای دهات تهران و دماوند سال ۱۳۲۸».

ریاضی میتوان در نظر گرفت.

در همین سال (۱۳۲۸) در اداره آمار جمعیت و کشاورزی قسمت آمار و بررسیهای سازمان برنامه «توزیع دهات ایران بر حسب جمعیت» در ده طبقه تقسیم بندی ده گانه اقتصادی که توسط آقای دکتر نفیسی داده شده بود، انجام گرفت. «بعنوان الگوی ریاضی از توزیع گرام و شارل استفاده شده است».

در همین سال طرح آمارگیری نمونه ای برای نفوس و کشاورزی در مقیاس کل کشور داده شد، مامورین لازم، تعلیم داده شده و چند روز قبل از شروع اجرای آمارگیری، قسمت آمار و بررسیهای سازمان برنامه با دستور مقام نخست وزیری (رزم آرا) با پیشنهاد دکتر نوری مستشار آماری سازمان برنامه (رئیس اینتلیجنت سرویس منطقه خاورمیانه)، قسمت آمار و بررسیهای سازمان برنامه منحل و کارمندان آن دستگاه به اداره آمار و ثبت احوال کشور انتقال یافتند.

دوباره با کوشش آقای دکتر خسرو شباهنگ بعضی از کارشناسان آمار، به قسمت امور اجتماعی سازمان برنامه که توسط ایشان تشکیل شده بود، بازگردانده شدند و هدف این بود که بررسیهای آماری مجدداً ادامه داشته باشد.

در سال ۱۳۲۹ با دعوت آقای دکتر تراب مهرا (رئیس بیمارستان نمازی در شیراز) از نگارنده برای تشکیل اداره آمار واحد، به اداره کل بهداشت همکاری ایران و آمریکا دعوت بعمل آمد و پس از تعلیم کارمندان ادارات مبارزه با مالاریا و امراض واگیردار و امراض چشمی آن اداره کل، در کلاسهای آمار که توسط مرحوم مهندس ساعی و نگارنده اداره میشد، نمونه گیری بهداشتی کل کشور که توسط نگارنده طرح ریزی شده بود در اواخر سال ۱۳۳۰ از مناطق جنوب کشور آغاز گردید. پس از ۲ ماه با انحلال اداره کل بهداشت و انتقال

آن به وزارت بهداشتی این آمارگیری نمونه‌ای متوقف گردید.

در سال ۱۳۳۱ با تشکیل اداره آمار عمومی (که اداره همکاری آمریکا و ایران بوده است) مهندس عباسقلی خواجه نوری (بعنوان ریاست اداره آمارشناسی) و اینجانب بعنوان مشاور آماری آن اداره به اداره آمار عمومی منصوب شدیم. تشکیل اداره آمار عمومی و فعالیت اداره آمارشناسی آن سازمان را میتوان نقطه عطف دوم در توسعه کاربرد روشهای علم آمار و آمار ریاضی در تحلیل نتایج مشاهدات در فعالیتهای مختلف اقتصادی - اجتماعی و فرهنگی کشور، در نظر گرفت.

اداره آمارشناسی در آغاز کار خود گروهی از اساتید رشته ریاضی دانشکده علوم دانشگاه تهران (آقایان دکتر علی افضلی پور، دکتر هشترودی، دکتر غفاری، دکتر بفرز، دکتر هورفر) را برای همکاری دعوت و سمینارهای مختلفی به کمک آنها و کارشناسان خود اداره آمارشناسی، برای بالا بردن سطح علمی آمار نمایندگان وزارتخانه‌ها که بنام رایزن دعوت شده بودند و سایر علاقمندان تشکیل می‌داد. در بین شرکت‌کنندگان از آقایان مهندس سروش، نماینده سازمان برنامه، دکتر قریب نماینده وزارت راه، مهندس بهزادی نماینده وزارت اقتصاد، مهربی نماینده وزارت کار و سرگرد وزیر نماینده ژاندارمری و نماینده شهربانی بطور فعال با اداره آمارشناسی همکاری می‌کردند میتوان نام برد. علاوه بر آن، برای تعلیم کادر اداره آمارشناسی و نمایندگان وزارتخانه‌ها و سازمانهای دیگر دو دوره در دو سطح مختلف (دوره نظریه احتمال و آمار ریاضی برای سطح فوق لیسانس به بالا و مهندسی، دوره روشهای آمار برای سطح لیسانس و دیپلمه‌ها) تشکیل میدادند. از سال ۱۳۳۴ به بعد این فعالیتهای متوقف گردید.

البته پس از این مراحل توسعه آمار، ادارات آمار سازمانهای دولتی و سازمانهای

وابسته به دولت، بسته به توانائی نیروی انسانی خود، کم و بیش از روشهای علم آمار و آمار ریاضی استفاده‌هایی کردند (مثلاً سازمان بیمه‌های اجتماعی، شرکت بیمه ایران، مدیریت تعقیب عملیات سازمان برنامه، دفتر آمار سازمان برنامه، دفتر طرحها و گزارشات سازمان برنامه، اداره آمار وزارت اقتصاد و ...).

تشکیل اولین انجمن آمار ایران

به کمک گروهی از آمارشناسان کشور، از سال ۱۳۴۲ به تاسیس انجمن آمار اقدام گردید. (البته نوشتن اساسنامه و به ثبت رساندن و کارهای دیگر، کمی بطول انجامید). این اقدام در واقع میتواند نقطه عطف سوم در پیشرفت و توسعه روشهای علم آمار و آمار ریاضی در کشور بحساب آید.

وظیفه اصلی انجمن آمار ایران، ترویج روشهای علم آمار و آمار ریاضی بوده است. یکی از اقدامات انجمن آمار تشکیل سمینارهایی در سطوح مختلف برای تمامی مردم ایران بوده که گاهی هفته به هفته و گاهی لااقل یک بار در ماه انجام میگرفت.

اقدام مهم دیگر انجمن آمار ایران پیشنهاد تاسیس مرکز آمار ایران در سال ۱۳۴۴ به سازمان برنامه و رها کردن باقیمانده سازمان آمار عمومی بوده است.

البته نباید فراموش کرد که در این امر همکاری معاونت کل سازمان برنامه (آقای دکتر حسین کاظم‌زاده) و شورای عالی برنامه سازمان برنامه (مرحوم آقای مهندس زنجانی رئیس شورای عالی) و دفتر آمار آن سازمان بسیار مهم بوده است.

سازمان مرکز آمار ایران کار خود را با انجام سرشماری ۱۳۴۵ آغاز کرد (که در واقع کار

بتدیدی نبوده است) که نتیجه آن برای همگان معلوم است.

در جنب مرکز آمار ایران مدرسه عالی آمار تأسیس گردید (البته با کمک اساتید دانشگاه تهران) که تحت عنوان «بنیان‌گذاری آموزش آماری» به آن اشاره شده است. البته مرکز آمار ایران هنوز در فعالیت است و سرشماریها و بررسیهای نمونه‌گیری را انجام می‌دهد.

متأسفانه از اوایل سال ۱۳۴۵ کار انجمن آمار ایران بسیار فعال بود اما بعلت گروه‌بندی برچود آمده در آن، متوقف گردید و تا بحال هیچ فعالیت شاخصی نداشته است.